

GRAD PRO VYNÁLEZY
A OBJEVY

POPIS VYNÁLEZU K AUTORSKÉMU OSVEDČENIU

226535
(11) (B1)

[22] Prihlásené 03 06 81
[21] (PV 4094-81)

[40] Zverejnené 26 08 83

[45] Vydané 15 05 86

[51] Int. Cl.³
C 07 D 487/08
C 07 D 251/06

[75]
Autor vynálezu

DIMUN MILAN ing., PAULOVICH MILAN ing., PRIEVIDZA, ZEMAN
SVATOPLUK ing., RŮŽIČKA JOZEF ing., MICHALOVCE, ŠIMKANINOVÁ
MÁRIA, STRÁŽSKE, ŠVANCAROVÁ MÁRIA, STRÁŽSKE

(54) Spôsob výroby cyklických nitrózoamínov

1

Vynález sa týka spôsobu výroby cyklických nitrózoamínov, pričom podmienky sú volené tak, že vhodným výberom tenzidu sa v podstatnej miere ovplyvňuje výťažok a kvalita produktu bez ovplyvnenia ekonomiky.

Nitrozačné štiepenie hexametyléntetramínu (HMT) v kyslom prostredí, najmä za pomoci dusitanov alkalických kovov a/alebo alkalických zemín je priemyslovo najschodnejší spôsob výroby 1,5-endometylén-3,7-dinitrózo-1,3,5,7-tetraazacyklooktánu známeho tiež pod názvom N,N'-dinitrózopentametyléntetramín (DNPT) ako aj 1,3,5-trinitrózo-1,3,5-triazacyklohexánu, nazývaného tiež R-soľou.

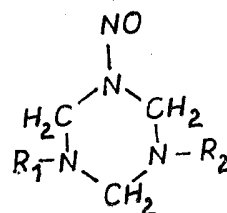
Z celého radu spôsobov výroby cyklických nitrózoamínov, popísaných v dostupnej literatúre, len vo francúzskom patente č. 1 580 636 sa venuje väčšia pozornosť použitiu tenzidov, ktorého podstata spočíva v nitrozácii hexametyléntetramínu vo vodnom roztoku za prítomnosti malých množstiev tenzidov ako sú alkylsulfonát sodný, dimetyl-palmitylamín, alkylester trietanolamínu a/alebo polyglykoléter nonyl-fenolu. Potrebné je uviesť, že ide o penivé a biologicky neodbúrateľné tenzidy. Nedostatkou uvedeného vynálezu je tá skutočnosť, že sa nevenuje dostatočná pozornosť výberu tenzidov z hľa-

2

diska penivosti a biologickej odbúrateľnosti. Týmto výberom sa dá dosiahnuť vyšší účinok, najmä v smere zníženia chemických rizík pri použití roztokov hexametyléntetramínu s obsahom produktov typu polyolov C₅ až C₇, respektive cukrom C₅ až C₇ korešpondujúcim N-Manichovým bázam, ktorých prítomnosť evidentne vplýva na zníženie výťažnosti procesu. Ďalej je to zamedzenie úniku reakčnej masy zo zariadenia, ako aj zníženie trvalého znečistenia vodných zdrojov apod.

Tieto a ďalšie nedostatky uvedeného postupu rieši tento vynález.

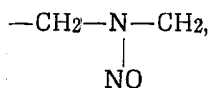
Podľa tohto vynálezu sa spôsob výroby cyklických nitrózoamínov všeobecného vzorca

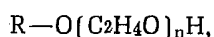
kde

R₁, R₂ reprezentujú —NO

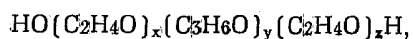
alebo spoluzoskupenie

nitrolýzou hexametyléntetramínu, aplikovaného vo forme vodného roztoku a/alebo matečných lúhov z výroby hexametyléntetramínu, v kyslom prostredí pri pH 1 až 6, spojenou so separáciou, stabilizáciou a/alebo úpravou produktu praním, uskutočnený v prítomnosti tensidov, pričom sa používajú biologicky odbúrateľné a/alebo nepenivé tensidy, najmä zo skupiny oxyetylovaných mastných alkoholov všeobecného vzorca

kde R je alkyl s počtom uhlíkových atómov C₁₀ až C₁₆ a počet mólov n je 3 až 16, samostatne alebo v zmesi s oxyetylovanými diglyceridmi mastných kyselín a/alebo s kopolymérmi na báze propylénoxidu a etylénoxidu všeobecného vzorca

kde počet mólov etylénoxidu x+z je v rozmedzí 2 až 50 a počet mólov propylénoxidu y je 15 až 40, s výhodou 31,0, v množstve 0,005 až 2,5 % hmot., vzťahnuté na izolovaný produkt.

Medzi výhody postupu podľa vynálezu je potrebné predovšetkým zaradiť tú skutočnosť, že aplikáciou technicky a ekonomicky ľahko dostupných neionových biologicky odbúrateľných a/alebo nepenivých tensidov sa zvýši výťažnosť procesu, a tým aj ekonomika výroby. Okrem zvýšenia selektivity nitrózolýzy sa lepšie využijú suroviny a zvýši sa čistota a kvalita žiadaného produktu. Ďalej sa znížia nároky na kvalitu vstupujúceho hexametyléntetramínu, čo umožňuje využitie odpadajúcich matečných lúhov z výroby hexametyléntetramínu amoniakolizáciou formaldehydu. Použitím nepenivých tensidov sa zamedzí stratám spôsobeným únikom reakčnej masy v podobe flotovaného produktu.

Veľkou prednosťou je zamedzenie trvalého znečistenia vodných zdrojov používaním biologicky odbúrateľných tensidov, čo prispieje k zníženiu rizika negatívneho vplyvu na zdravie ľudí, život vodného vtáctva, na vodnú faunu a flóru, na bakterie a ryby, na technologický proces biologického a/alebo

chemického čistenia odpadných vôd. apod.

Tenzidy, ktoré sa môžu použiť ako biologicky odbúrateľné a/alebo nepenivé sú látky na báze oxyetylovaných mastných alkoholov s prídavným obsahom derivátov mastných kyselín, najmä ich diglyceridov a/alebo kopolymérov na báze propylénoxidu a etylénoxidu, pričom sa uprednostňuje také zloženie, ktoré zaisťuje malú penivosť a ľahkú odbúrateľnosť.

Uvedené tensidy je možné aplikovať buď jednotlivé alebo v zmesiach. Ich aplikácia sa realizuje pridaním naraz alebo postupne počas nitrozačného štiepenia a/alebo pridaním do premývacej vody.

K parametrom, ktoré ovplyvňujú potrebné množstvá pridávaného prostriedku, patrí predovšetkým obsah aktívnych zložiek tensidu, spôsob aplikácie, zloženie aplikovaného roztoku hexametyléntetramínu. S prihliadnutím na uvedené skutočnosti pohybuje sa množstvo aplikovaného tensidu obvykle v hraniciach 0,005 až 2,5 % hmot., vzťahnuté na izolovaný produkt a len výnimočne je potrebné pridávať väčšie množstvo.

Nasledujúce príklady ukazujú niektoré typické príklady použitia biologicky odbúrateľných a/alebo nepenivých tensidov.

Príklad 1

Do nitrózátoru s plochým dnom je predložený roztok pripravený rozpustením 50,5 g hexametyléntetramínu v 59 ml vody. K tomuto roztoku je pridaný roztok obsahujúci 67,3 g dusitanu sodného v 150 ml vody. Za chladenia a miešania je pod hladinu roztokov (do priestoru miešadla) postupne dávkované 206,5 ml 22,1 %-nej kyseliny dusičnej tak, aby teplota reakčnej zmesi neprestúpila 12 °C. Miešanie je takej intenzity, že vylučujúci sa 1,5-endometylén-3,7-dinitrózo-1,3,5,7-tetraazacyklooktán počas reakcie je vo vznose. Po nadávkovaní kyseliny sa realizuje 15-minútové doreagovanie pri 12 až 15 °C. Potom je reakčná zmes zneutralizovaná cca 20 %-ným roztokom hydroxidu sodného na pH 8 až 9. Produkt sa izoluje filtráciou a suší v tenkej vrstve 20 hodín pri 50 až 55 stupňov Celsia.

Nitrózolýza je ešte 3-krát opakovaná s tým rozdielom, že pred dávkovaním kyseliny dusičnej je k predloženým roztokom hexametyléntetramínu a dusitanu sodného pridané určité množstvo glukózy.

Získané výsledky reprezentuje tabuľka 1.

Tabuľka 1

Množstvo glukózy v reakčnej zmesi (g)	% hmotnosti na hmotnosť roztoku HMT	(g)	Výťažky DNPT % hmot. oproti teórii
0	0	54,8	78,63
0,5	0,45	54,5	78,20
1,0	0,87	54,2	77,77
3,0	2,66	53,6	76,91

Príklad 2

Postupuje sa ako v príklade 1, s prídavkom N-metylesteru 3,7 g v 4,5 mol. etylénoxidu, ktorá obsahuje 80 % hmot. mastných alkoholov C₁₀ až C₁₆ s 13 mol. etylénoxidu, 20 % hmot. mastných alkoholov C₁₀ až C₁₆ s 4,5 mol. etylénoxidu, v podobe vodného roztoku — obsah vody 15 % hmot.) k roztoku hexametyléntetramínu a dusitanu sodného. Vzniká 56,1 g produktu DNPT, čo predstavuje 80,5 % oproti teórii.

Príklad 3

Postupom podľa príkladu 1 je realizovaná nitrozolýza za použitia modelových roztokov hexametyléntetramínu a dusitanu sodného. Roztok hexametyléntetramínu obsahuje vždy určité množstvo glukózy. Roztok dusitanu pozostáva z 67,3 g dusitanu sodného, 27 g dusičnanu sodného a 130 g vody. Zakončenie nitrozolýzy je realizované filtráciou kyslej reakčnej zmesi s nasledujúcim premytím kyslého filtračného koláča DNTP roztokom 20 ml konc. amoniaku v 150 ml vody.

Získané výsledky reprezentuje tabuľka č. 2

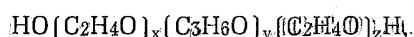
Tabuľka 2

Množstvo glukózy v reakčnej zmesi (g)	% hmotnosti na hmotnosť roztoku HMT	(g)	Výťažky DNPT % hmot. oproti teórii
0,0	0,00	55,4	79,49
0,5	0,45	55,2	79,20
1,0	0,87	52,9	75,90
3,0	2,66	52,0	74,61

Príklad 4

Postupom podľa príkladu 1 a 3 sa realizuje nitrozolýza s modelovými roztokmi hexametyléntetramínu a dusitanu sodného s prídavkom 3 g glukózy. V jednotlivých nitrozolýzach sú k roztoku hexametyléntetramínu pridané tenzidy Slovapon G-60 (zmes oxyetylovaných mastných alkoholov a diglyceridov mastných kyselín, ktorá obsahuje 75 % hmot. mastných alkoholov C₁₀ až C₁₆ so 4,5 mol. etylénoxidu, 25 % hmot. diglyceridov mastných kyselín (kyseliny palmitovej 24 až 37 % hmot., kyseliny stearovej 55 až 75 % hmot., kyselina olejová 1 až 3 % hmot., kyselina myristová 2 až 8 % hmot.), s 20 mol. etylénoxidu, v podobe vodného roztoku — obsah vody 40 % hmot., Slovapon N

(zmes oxyetylovaných mastných alkoholov, ktorá obsahuje 80 % hmot. mastných alkoholov C₁₀ až C₁₆ s 13 mol. etylénoxidu, 20 % hmot. mastných alkoholov C₁₀ až C₁₆ s 4,5 mol. etylénoxidu, v podobe vodného roztoku — obsah vody 15 % hmot.) a Slovapon NP-70 (zmes, ktorá obsahuje 90 % hmot. kopolyméru etylénoxidu s propylénoxidom vzorca

kde x+z je 5 a y je 31, 10 % hmot. oleylal-koholu s 20 mol. etylénoxidu, v podobe vodného roztoku — obsah vody 30 % hmot.). Izolácia sa robí podľa príkladu 3.

Výsledky reprezentuje nasledujúca tabuľka 3:

Tabuľka 3

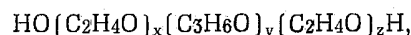
Množstvo a druh použitého tenzidu		Výťažky DNPT	
(g)	(g)	% hmot. oproti teórii	
Slovapon G-60	0,4	52,8	75,76
Slovapon N	0,2	54,2	77,77
Slovanik NT-70	0,2	54,0	77,48

Príklad 5

Postupuje sa ako v príklade 1, len s tým rozdielom, že modelovo pripravený roztok hexametyléntetramínu je nahradený 99 ml matečných lúhov z výroby hexametyléntetramínu amoniakalizáciou formaldehydu. Tieto matečné lúhy obsahujú 1,65 % hmot. polyolov C₅ až C₇, vyjadrených ako glukóza a 518,2 g sušiny v 1000 ml (s obsahom maximálne 96 % hmot. hexametyléntetramínu) t. j. návážka hexametyléntetramínu robí 49,3 gramu.

V jednotlivých nitrozolýzách je k matečným

lúhom pred reakciou pridané určité množstvo Slovaniku NT-70 [zmes ktorá obsahuje 90 % hmot. kopolyméru etylénoxidu s propylénoxidom vzorca

kde $x+z$ je 5 a y je 31, 10 % hmot. olejalkoholu s 20 mol. etylénoxidu, v podobe vodného roztoku — obsah vody 30 % hmot.]. Je sledované množstvo matečných lúhov z nitrozačného štiepenia a u DNPT aktivačná energia vzbuchu, stanovená podľa Novotného. Výsledky reprezentuje tabuľka č. 4.

Tabuľka 4

Množstvo Slovaniku NT-70 pridané do reakčnej zmesi	Výťažky DNPT		Aktivačné energie vzbuchu DNPT	Matečné lúhy z nitrozácie
	(g)	% hmot. oproti teórii	(KJ/mol)	(ml)
0,00	51,0	74,96	64,08	435
0,05	51,6	75,84	60,51	430
0,10	53,1	78,05	58,70	435
0,20	53,1	78,05	59,95	445
0,50	52,8	77,61	64,01	440
1,00	52,0	76,43	65,74	448
1,20	51,0	74,96	67,20	445

Príklad 6

Postupuje sa ako v príklade 1, len s tým rozdielom, že množstvo hexametyléntetramínu je do reakcie brané vo forme roztoku obsahujúceho 430,3 g čistej substancie v 1000 ml. Vzniká 55,4 g DNPT, čo je 79,49 % hmot. oproti teórii.

Príklad 7

Postupuje sa ako v príklade 6, len s tým rozdielom, že hexametyléntetramín je do reakcie braný vo forme zmesi roztoku a matečných lúhov z výroby menovanej substancie amoniakalizáciou vodného formaldehydu. Táto zmes obsahuje 430,3 g $\cdot 10^{-1}$ hexametyléntetramínu, 6,2 g $\cdot 10^{-1}$ aminov počítaných ako metylamín minimálne 1,1 g $\cdot 10^{-1}$ amoniaku a 0,86 % hmot. polyolov C₅ až C₇, počítaných ako glukóza. Z nitrozačného štiepenia hexametyléntetramínu v tejto podobe rezultuje 44,02 g DNPT, čo je 63,17 % oproti teórii. Po pridaní k zmesi hore uvedeného zloženia Slovasolu O (oleyl-cetylalkohol s 20 až 25 mólami etylénoxidu) v množstve

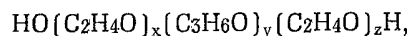
0,193 g $\cdot 10^{-1}$ (t. j. 0,045 % hmot. na návážok hexametyléntetramínu) poskytuje nitrozolýza 52,19 g DNPT, čo je 74,89 % oproti teórii.

Príklad 8

Pre nitrozačné štiepenie sú použité matečné lúhy z výroby hexametyléntetramínu, rovnakého zloženia ako v príklade 5. 10,5 ml týchto lúhov (5,22 g HMT) je v nitrolyzátore zriedené 65 ml vody a po vychladení na teplote 0 °C je za dobrého miešania a ďalšieho chladenia započaté s dávkovaním 85 ml kyseliny dusičnej (22,1 %-nej) a roztoku 15 g dusitanu sodného v 50 ml vody. Pri dávkovaní je teplota udržiavaná v rozmedzí -5 až 0 °C. Doreagovanie je 15 minútové pri teplote -5 až 0 °C.

Potom je R-soľ izolovaná filtráciou a po premytí do neutrálnej reakcie filtrátu je vákuovo sušená pri 60 °C. Reakcia je realizovaná i v prítomnosti tenzidov Slovaponu N (zmes oxyetylovaných mastných alkoholov, ktorá obsahuje 80 % hmot. mastných alkoholov C₁₀ až C₁₆ s 13 mol. etylénoxidu, 20 %

hmot. mastných alkoholov C_{10} až C_{16} s 4,5 mol. etylénoxidu, v podobe vodného roztoku — obsah vody 15 % hmot.) a Slovaniku NT-70 [zmes, ktorá obsahuje 90 % hmot. kopolyméru etylénoxidu s propylénoxidom vzorce

kde $x+z$ je 5 a y je 31, 10 % hmot. oleyl-alkoholu s 20 mol. etylénoxidu, v podobe vodného roztoku — obsah vody 30 % hmot.] v aplikovaných matečných lúhoch. Výsledky reprezentuje tabuľka č. 5.

Tabuľka 5

Druh a množstvo použitého tenzidu (g)		Výťažky R-Soli (g) % hmot. oproti teórii	
Slovapon N	0,1	2,5	38,54
Slovanik NT-70	0,0063	3,0	46,25
bez tenzidu	—	2,4	37,00

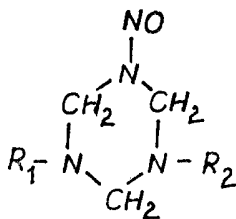
Príklad 9

Postupuje sa ako v príklade 6, len s tým rozdielom, že rezultujúca suspenzia z nitrozačného štiepenia sa odfiltruje za nasledujúceho premytia filtračného koláča vodou

v množstve trojnásobnom na hmotnosť rezultujúceho DNPT. Táto premývací voda obsahuje tenzidy rovnakého druhu ako v príklade č. 4 v množstve 2,5 g na 1 kg suchého produktu. Vlhkosti koláča produktu sa pohybujú od 6 do 11 % hmot.

PREDMET VYNÁLEZU

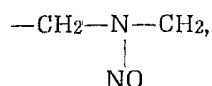
Spôsob výroby cyklických nitrózoamínov všeobecného vzorca

kde

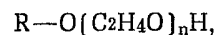
R_1, R_2 reprezentujú —NO

alebo spolu zoskupenie

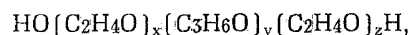

nitrolýzou hexametyléntetramínu, aplikovaného vo forme vodného roztoku a/alebo matečných lúhov z výroby hexametyléntetramínu, v

kyslom prostredí pri pH 1 až 6, spojenou so separáciou, stabilizáciou a/alebo úpravou produktu práním, uskutočnený v prítomnosti tenzidov, vyznačujúci sa tým, že sa používajú biologicky odbúrateľné a/alebo nepenlivé tenzidy, najmä zo skupiny oxyetylovaných mastných alkoholov všeobecného vzorca

kde R je alkyl s počtom uhlíkových atómov C_{10} až C_{16} a počet mólov n je 3 až 16, samostatne alebo v zmesi s oxyetylovanými diglyceridmi mastných kyselín a/alebo s kopolymérmi na báze propylénoxidu a etylénoxidu všeobecného vzorca

kde počet mólov etylénoxidu $x+z$ je rozmedzí 2 až 50 a počet mólov propylénoxidu y je 15 až 40, s výhodou 31,0 v množstve 0,005 až 2,5 % hmot., vzťahnuté na izolovaný produkt.